

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з найважливіших функцій освітнього процесу у закладі вищої освіти є розвиток студента – майбутнього викладача як особистості. Практика показує, що недооцінка ролі та особливостей «Я-концепції» студента призводить до труднощів як навчально-професійної діяльності, так і його особистісного зростання й розвитку творчого потенціалу студента загалом.

Зі вступом до ЗВО кожен студент має вже сформовану позитивну чи негативну «Я-концепцію», яка безумовно, впливає на освітній процес. Тому проблема формування позитивної «Я-концепції» особливо актуальна на сьогодні, оскільки торкається кожного студента закладу вищої освіти.

Дослідженням «Я-концепції» займалися багато вчених, зокрема: В. Джеймс, Р. Бернс, І. Кон, Л. Виготський, В. Столін, Шибутані Т., Гуменюк О. та інші. Однак проблема формування позитивної «Я-концепції» студента у освітньому процесі вивчена недостатньо.

Метою нашого дослідження є виявлення механізмів формування позитивної «Я-концепції» студента у освітньому процесі ЗВО.

Виклад основного матеріалу. «Я-концепція» особистості розвивається та трансформується у процесі життєдіяльності. Вона відіграє ключову роль на перебіг життя індивіда починаючи з дитинства до похилого віку. Я-концепція впливає на вибір цілі особистістю, позначається на поведінці, зумовлює індивідуальність життєвого шляху та її власної долі загалом.

Досі немає єдиного універсального визначення Я-концепції. Якщо частина психологів вживає одні терміни для позначення Я-концепції в цілому, то інша використовує їх для позначення її окремих аспектів.

Я-концепція (Self-concept) — це загальний паттерн або конфігурація самосприйняття: концепція людини про те, якою вона є. Я-концепція — важливий структурний елемент психологічного вигляду особистості; ідеальне уявлення індивіда про себе як про іншого, що складається в процесі спілкування та діяльності. [8, с.609].

У психології поняття Я-концепції започаткував американський психолог В. Джеймс. Він розшифровує поняття Я-концепції як сукупність уявлень людини про себе як особистість [6].

Позитивна Я-концепція - це позитивні установки особистості відносно власного Я, які виражаються в адекватному ставленні до себе.

Структура Я-концепції. *Когнітивна складова Я-концепції.* Це пізнання образу власного Я. Індивід характеризує себе шляхом поєднання своїх окремих рис і властивостей. В результаті ми можемо почути від нього самоопис словами: «надійний», «відкритий», «чесний», «наполегливий» тощо. Причому, «уявлення людини про саму себе здаються їй, як правило, переконливими незалежно від того, на чому вони ґрунтуються – на об'єктивному знанні чи суб'єктивній думці, чи правдиві вони, чи не правдиві» [1, с. 32].

Психологи відзначають такі Я-образи особистості: «реальне Я» –установки, пов'язані з тим, як людина сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статус, тобто з його уявленнями про те, якою вона є насправді; «дзеркальне (соціальне) Я» – установки, пов'язані з уявленнями людини про те, як його бачать інші; «ідеальне Я» – установки, пов'язані з уявленнями людини про те, якою вона хотіла би стати [6].

Оціночна складова Я-концепції. Це присутність оціночного забарвлення під час свого самоопису. Іншими словами, це самооцінка особистості.

О.В. Гірчук пише, що поряд з Я-концепцією завжди присутня самооцінка особистості. В психологічних словниках «самооцінка» має визначення як оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, місця серед інших. Від самооцінки залежать взаємовідносини з оточуючими, вимогливість до себе, емоційне самопочуття, розвиток творчих здібностей, ставлення до успіху. Вивчення самооцінки в психології дозволяє прогнозувати її вплив на рівні пізнавальної активності та домагань. Розходження між рівнем домагань та реальними результатами призводить до неправильної оцінки власних можливостей та здібностей, внаслідок чого формується негативна, занижена самооцінка. Виступаючи ядром особистості, самооцінка регулює поведінку людини [3, с.241-249].

Важливо наголосити, що самооцінка завжди носить суб'єктивний характер, незалежно від того, що лежить в її основі: власні судження індивіда про себе чи інтерпретації суджень інших людей.

Поведінкова складова Я-концепції. Формується внаслідок попередніх когнітивної та оціночної складових. Тут знаходиться саморегуляція та самоконтроль особистості. Якщо в індивіда адекватна думка про себе, позитивні Я-образ і Я-ставлення (самооцінка), то його саморегуляція матиме високий рівень розвитку. Це означає, що така особистість здатна свідомо управляти своїми вчинками, вона добре володіє власною поведінкою в різних ситуаціях. Відповідно, і навпаки: негативно сформовані Я-образи та занижена самооцінка породжує низький рівень розвитку саморегуляції та самоконтролю [1, с. 38-39].

Механізми розвитку Я-концепції. На розвиток Я-концепції студента впливає багато чинників, зокрема: соціалізація, відносини «студент-викладач», «студент-студент», мотивація до навчання, зміна способу життя, почуття свободи, постановка цілей, аналіз результатів своєї діяльності, почуття відповідальності за власне життя. Усі ці чинники безпосередньо впливають на Я-концепцію через відношення інших значимих авторитетів (викладачі, група, батьки, мета) до особистості.

1. Соціалізація. Важливий вплив на формування Я-концепції має соціум. Набуття нових соціальних ролей, розширення кола спілкування в період навчання студента, поява авторитетів, розвиток когнітивних можливостей – це чинники впливу на Я-концепцію, що призводять до її переосмислення та розвитку.

2. Відносини «студент-викладач». В.О. Рябова припускає, що «ставлення студента до викладача визначається співвідношенням власної «Я-концепції» і системою уявлень про викладача». Я-концепцію студента – майбутнього фахівця з вищою освітою вона розглядає і як результат, і як умову функціонування його взаємин з викладачами. В залежності від міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач» відбувається вплив на формування і розвиток Я-концепції студента як фахівця з вищою освітою. Якщо ці взаємини злагоджені, то вплив на Я-концепцію позитивний, якщо ж ні – Я-концепція студента зазнає негативного впливу. Однак тут важливо відмітити, що у міжособистісних взаєминах велику роль відіграє викладач як авторитет для студента [5].

3. Відносини «студент-студент». Студентська група – це основне середовище, в якому студент перебуває протягом всього навчання. Якщо відносини між студентами злагоджені, присутня дружба – відбувається позитивний вплив на Я-концепцію. Якщо ж ні – студент відчуває себе некомфортно в цій групі, можливе заниження самооцінки, здійснюється негативний вплив на його Я-концепцію.

Якщо розглядати Я-концепцію у структурі особистості, то важливо розуміти таке поняття як «самосвідомість особистості». Самосвідомість дозволяє нам бачити себе так, як не побачать інші. О. Хухлаєва пише, що самосвідомість – це сукупність психічних процесів, внаслідок яких індивід усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності, а його уявлення про самого себе складаються в певний «образ Я». Необхідно підкреслити, що самосвідомість може виступати і як процес, і як результат діяльності [7, с. 31]. Вчені також дослідили, що Я-концепція є інтегральним продуктом самосвідомості.

Основними структурними компонентами самосвідомості є: усвідомлення імені, потреба у визнанні, тимчасове усвідомлення, статеві ідентифікація, усвідомлення прав та обов'язків. Основа структури особистості починається з усвідомлення дитиною себе як персони. На думку вчених, це відбувається у віці 3 років [7, с. 32].

Коли ми говоримо про професійну самосвідомість педагога, фахівця вищої освіти, то повинні розуміти, що педагогічна професія – це робота, в основі якої лежить процес міжособистісної взаємодії. Тут вимагається високий рівень моральності, відповідальності за наслідки своєї праці, а також педагогічний тип мислення [4, с.3].

І.Д. Бех виділяє такі механізми морально-духовного перетворення особистості: самооцінка, самопізнання, самоставлення, рефлексія, саморефлексія, самоконтроль, самоприйняття, ідентифікація, самоідентифікація, зворотній зв'язок, духовна напруженість, совість і воля як механізми досягнення духовного. Головний механізм, на думку І. Беха, – це свідомі вольові зусилля особистості [2, с. 106].

У психологічному словнику рефлексія (англ. reflection) – це пізнавальний процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мови, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, відносин до своїх завдань, призначення. Вчені розглядають рефлексію як пояснювальний принцип розвитку свідомості та психіки в цілому. Рефлексія – це здатність до самоаналізу, осмислення і переосмислення своїх предметно-соціальних відносин з оточуючим світом.

Отже, в результаті аналізу наукової літератури досліджено, що Я-концепція – це ядро самосвідомості особистості, комплексна система уявлень особистості про себе, в основі якої лежать думки, ставлення, уявлення щодо себе, сприймання свого «Я». Виявлено таку структуру Я-концепції: когнітивна – образи Я, усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних властивостей, власні переконання; емоційно-оціночна – самооцінку, оціночні характеристики свого «Я»; поведінкова – саморегуляція та самоконтроль. Механізмами розвитку позитивної Я-концепції студента проходять через аналіз

результатів власної діяльності індивіда, через ставлення значимого оточення (родина, студентська група, викладачі) до особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1986. 422 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності// Наукове видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с., с. 106.
3. Гірчук О.В. Умови формування самооцінки у підлітковому віці. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць, том ІХ, ч.3. Київ-2008, с.241-249.
4. Гріньова О.М. Особливості формування професійної самосвідомості майбутніх учителів в умовах професійної підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією. Київ, 2010, 12 с., с.3.
5. Рябова В. О. Вплив взаємин між студентами та викладачами на «Я-концепцію» майбутнього фахівця. Електронний ресурс: <http://www.shag.com.ua/ryabova-v-o-vpliv-vzayemin-mij-studentami-i-vikladachami-na-ya.html>
6. Столяренко Л.Д. Соціальна психологія. 2014 р. Електронний ресурс: https://stud.com.ua/77380/psihologiya/sotsialna_psihologiya
7. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 208 с.
8. Шагар В.«Сучасний тлумачний психологічний словник», Харків «Прапор», 2007, С.609.

Голованова Галинка Анатоліївна. Теоретичні засади формування «Я-концепції» студента у освітньому середовищі закладу вищої освіти

У статті розглядається поняття «Я-концепція» студента, її структура, механізми розвитку в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Проаналізовано поняття «Я-концепція», «самосвідомість особистості», «рефлексія».

Ключові слова: Я-концепція студента, самосвідомість особистості, рефлексія.

Holovanova H. A. THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING THE «SELF-CONCEPT» OF A STUDENT IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article considers the concept of "I-concept" of the student, its structure, mechanisms of development in the educational environment of the institution of higher education. The concepts of "I-concept", "self-consciousness of the individual", "reflection" are analyzed.

Key words: Self-concept of the student, self-consciousness of the person, reflection.

УДК 373.04/374:

ГОРАШ К.В.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

**ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ГІМНАЗІЇ ЯК ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ УЧНІВ
ДО НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ
(за результатами констатувального етапу дослідження)**

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для успішної людини XXI століття життєвою необхідністю є постійний особистісний розвиток і навчання впродовж життя з метою вдосконалення ключових компетентностей та набуття нових знань і вмінь необхідних для вирішення життєвих і професійних завдань в умовах постійних змін, що спричинені глобалізаційними, інноваційними процесами та світовими викликами (наприклад, для сучасності таким викликом є пандемія COVID-19).

Одними із важливих завдань модернізації української школи як соціального інституту є створення сучасного освітнього середовища, яке б дало змогу підготувати учнів до успішної життєдіяльності в майбутньому дорослому житті та сприяло б формуванню позитивного ставлення і свідомого прагнення до навчання.

Наразі розпочато реформування базової середньої освіти, що здобувається учнями в гімназії протягом наступних п'яти років після початкової школи [8]. Процес реформування базової середньої освіти передбачає пошук нових підходів до організації освітнього процесу в сучасному освітньому середовищі гімназії на принципах Life education (освіта впродовж життя).

У дослідженні проблеми підготовки учнів до навчання впродовж життя в освітньому середовищі сучасної гімназії цінними є наукові результати фундаментальних і прикладних досліджень з проблем